

Již starší se bavili pohřížkami těm, kdož se nepostili, že neuvidí *zlaté prasátko*. Simon Zlutičky r. 1588 se zmiňuje v dopise, že na Stědřý den byl „bez jídla, pítí, zlatých prasátek“. Jan Jeník, rytíř z Bratřic, líčí zábavy ve druhé polovině XVIII. stol. a začátkem XIX. stol.: „Abý i ty malé děti, celíčky den spolu hlad trpěly, slibovalo se, že ten, který nic jísti a pítí nebude, zlaté prasátko na večír uhlídá“. Na Valašsku slibovali žertem: Kdo se postí, uvidí

„černý Petr“ a jiné karetní hry. se hraje v rodinách, zvláště tam, kde se čeká na půlnoční, pro ukřácení chvíle a na škádlenou zábavě hrou v karty... A kdo by dnes nevzpomínal, jak aspoň jednou za rok, na Stědřý den, kostecná hra nahrazena *hrou v karty*, obrazejí se výčitky mravokárečů proti středověčerní noci bdíce veselé slavní Stědřý večer, hrávali v kostky. Když v XVI. a XVII. stol. byla přisně zakazuje. Máme tu svědectví v řádu Arnoštově, že Cechové ve stol. XIV. dlouho do ve hřístích místo ve zbožnosti tráví posvátný čas středověčerní. Podobně hraji se tedy větším pouze prosti, pouze muži, také urození, také boháprázdne ženy se dávají do kostek a tak večer před hodem narození Páně „po všeobecném zvyku“ hráti hru kostecnou. Ba že nehraji nošta z Pardubic (1357). Běduje v něm na bezbožné hráče *v kostky*, že pryť to ohavný hřích Nejstarší doklad o staročeských zábavách vánočních zachován v řádu arcibiskupa Ar-

Tri krále o tři kroky dále. Na Hromnice o hodinu více. pokřovení; o huby otevření; o bleši převale. Na Nový rok o slepící krok, o zajetí skok. Na Na vánoce přibývá dne, již to povzbuze k veselější náladě: Na Boží narození o kurti

části vánočního zvykosloví. předpíše, abychom se seznámili se zábavnou a význam vánočního zvykosloví. Účel sbírky líti pověry, věštby, středověčerní a vánoční Tato knížka by vzrostla, jen kdybychom chtěli Iem zkazek, obyčejů, písní, koled, pověr... vánoční hodý! Dojemné svátky, opeřené kouz- Svátky blaha, pokoje, radosti - veselé

VÁNOCE

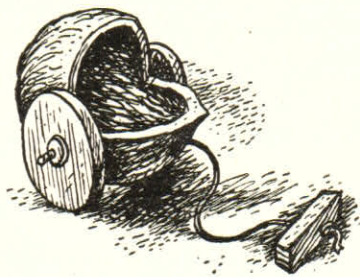
večer „*krokev zlatú*“ s latú (latí), s latou = zlatou. Škádlivali se odleskem zrcadélka, jak zlaté prasátko běhalo po stropě a po zdech.

Matky proto napomínaly na Moravě děti, aby se postily, hrozily jim *Šperechtou*. Touto bíle oděnou bytostí s nebozecem v ruce straší maminky mlsné dítky hned na sv. Mikuláše, aby nesnědly dary najednou, sice že jim *Šperechta provrtá na Štědrý den břicho*. Když pastýř večer zatroubí, děti volají: „Ticho, juž Šperechta jde, schovejme se.“ Také v Čechách podle záznamu z r. 1831 hrozily matky dětem, které se na Štědrý den příliš najedly nebo před časem, bez postu jedly, že neuvidí zlaté prasátko, že přijde *Parychta* a rozpárá jim břicho. Podrobnosti o těchto hrůzných Parychtách, Perchtách, Šperechtách slovem i obrazem, o jejich *obchůzkách též na Štědrý večer* podal jsem ve 2. části této sbírky.

Staročeské zprávy svědčí, že toto přestrojování, *maškarování na Štědrý večer* bylo tak oblíbeno, až na to hartusili mravokárci a duchovní i světská vrchnost. Poličský děkan kněz Adam Kouřimský píše r. 1586 v úterý po sv. Tomáši radě městské trpnou žalobu, „že kalafaktor s mendíky na Štědrý den do barev dábelkých se strojice a černice a šaty na rub oblačejíce, ne jináče než jako čerti, na ohavu každému dobrému, a nejvíce na potupu Pána Boha všemohoucího po městě běhají, rozličné nezpůsoby provádějí, k čemuž přijdou, kradou a mocí berou prodavačkám a potom ještě po domech holdují“.

Podobně touží r. 1725 kněz Veselý na staré hříšné obyčeje, jichž není možná vykořeniti. Připletl do kázání zmínku o ptáčnicích a pokračuje: „Jací jsou to medle ptáčnickové, kteří na mnohých místech na Štědrý večer v cizím peří po městech lítávají? Říci chci: Jací jsou to medle lidé, kteří na tak svatý, na tak milostivý den před narozením Páně do maskary se strojívali a v masopustním mumraji po domech běhají a za to od křesťanů peníze dostávají?“

Mezi štědrovečerními zábavami *na Moravě a ve Slezsku* je oblíbeno *vítání Ježíška praskáním bičů, karabáčů*. Po sv. Mikuláši mají hoši na starosti úpravu bičů, „karabáčů“, aby jimi na viliju důstojně mohli vítati Ježíška. Řemenný bič uvazují na „ručku“, k biči se přiváže koupenná „šňůra“. Všechny přípravy dějí se po „kryjanku“ (tajně), po „ukryjunku“. Žádoucí štědrovečerní šero zavítalo. Hoši se řítí na návsi a „*práskají*“, „*střílejí*“ (biči), jak každý nejvíce může. Tato zábava pohánění koní je shodná s praskáním svěťci Mikuláši o mikulášské obchůzce.

Štědrovečerní hračka:
voziček z ořechové skořáčky.

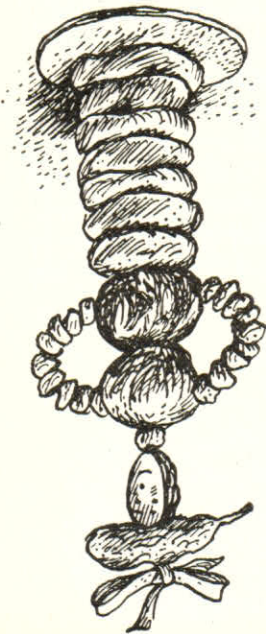
Odedávna se bavili staří i mladí o Štědrém dni *výrobou hraček z ořechových skořápek*. Ořechy tvořily nezbytnou součást štědrovečerní hostiny. Stadičtí byli osvobozeni ode všech dávek a za to donášeli českému králi na Štědrý den ošatku ořechů s lísky, vypučelé z otky Přemyslovy. Podnes se robívají po večeri z jablek, fiků, ze sušených hrušek, švestek, kaštanů, hrozinek a hlavně ze skořepin podle fantasmie a dovednosti figurky a všelijaké zábavky.

Na Vysočtě se nadílí o *douhé noci* před vánocemi. Tu obchází *Štědrá bába*. Do světnice však nevejde, nedá se nikdy vidět. Děti pověsí punčochy, nohavice, sukničky

kem plná světlice; starosta vymetl pec a šel říci domácím, aby nosili k peci. V té chvíli vniknouti do síně a brusate přistaviti k peci. Pec byla již vytopena, vzešlých koláčů s omast- dnem, právě v okamžiku, kdy chtěl starosta sázeti do pece, podarilo se hochům nepozorovaně za večera přibytěk starostův, aby vyzkoumali, kdy budou peči vánůčky. Večer před Středým několik dní před svátky, aby se ho v pravou chvíli mohlo již užíti. Každého dne pak obcházel byl, že se podobala pekari. V ruce držela list papíru, brusat byl hotov. To se stalo ovšem skou lopatu, do ruky pometlo, celou postavu pak poprášili moukou a vůbec tak ji přizpůso- kroje a pomoci kolů a slámy ustrojili lidskou postavu. Na právě ráme ji připevnili pekari- v největší skrytosti nepotřebný kabát, spodky, čepici a vůbec potřebné části muzského sražené pečivo. Dva mladci ze vsi (obyčejně teprv po čase jména možno zvéděti) sehnali Brusat chodivá v osadách levého horního Pobjezt jen, do chalup, kde měli brusky, kladu, jak malých prostředků je potřebl k právě blaženosti a spokojenosti!

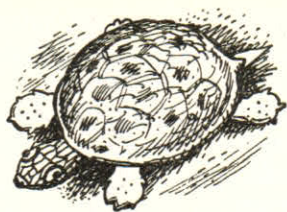
dosti v podkrkonošských vískách pod Zálým a Kotlem na Jizerce i Cedronu. Co tu do- mnohdy i z ostatních školních předmětů předcházejí všeobecně podlévání. Co tu pak ra- dosti obtížně zkoušce tkalce-čtenáře. Modlitby, otázky z náboženství a biblické dějepravy, mezi stavy chouli, až konečně domácími předvedeny klekaři před Kristyde a podrobují se zazvoní pod okny nebo za dveřmi a posvátanou úctu předestla do chalupek, kde se děti vylivnější tkalce v uboru z bílého plátna, obejde několik stavení,

Středověcerní panák
ze suseného ovoce.

nmohdy městské ditky sebnadhernější dárky. „Kristyde“, obyčejně a přijíma chudické nadělení s myslí povznesenou a vděčnější než jednou v roce též vzpomenuť, v první věte v přítomnost Jěziskovu s napodobenými křidly ve světlici, kleka kdekteré ditko, na něž peníze. Což divu, že když se objeví „Kristyde“ všechno bílé, mnohdy snad o sv. Mikulášů nebo o jmeninách, nestáti horaťovi ani čas, ani dostane horaškemu ditku za celý rok, poněvadž na jiné pozornosti, prosta, lačina hračka ze dřeva. Jsou to jediné dárky, kterých se mnoho podléni pro prostinké krkonošské ditě je jablčko, otršek, chodu „Jezška“ - - „Kristyde“. Idealem bohatého středověce- ský tkalce nezná, věškera mysl mladých horaťů se nese tedy k přizabavou Středého večera „Kristyde“. Vánočního stromku krkonoš- Vůde v Podkrkonoší jsou v rodinách s menšími dětmi hlavní kam vůbec sahají písemně prameny. Nadlka se provádí rozmanité, „Dar Středého večera“ je u nás doložen v nejrozmanitější podobě, podřízeni svým příznivcům, věna města českým kralovňám atd. tovaryšům, sousedi sousedům, páni poddaným a poddani pánům, kmotři kmotřencům, hospodáři duchovním, zákum, čeledi, mistři stol, napovídá, že si posílali dárky, nadlky. Rodiče dávají dětem Středý den, Středý večer! Jiz název, u nás doložený od XIV. zmrzle „bandory“.

a pod. co možná blízko dveří. O místo svedou se někdy pútky. Když ráno vstanou, maří tam od Stědre báby nadlku, rozpusťlec třeba

Štědrovečerní hračka: „želvička“
z ořechové skořápky.

octl se brusář u pece. Vyšel ven a poznáv „brusaře“ věděl již, kolik uhodilo; leč psaní, které brusář drží v ruce, nutno přečísti, neboť obsahuje prosbu za Boží požehnání, jinak požehnání by se zvrhlo podle lidové pověry v kletbu. I vrátil se starosta do světnice a tam četl následovně (uvedeno doslovně i s chybami): „Vážený pane, pane hospodáři! Jsem chlapík od cechu, jenže bez práce, znám pět křečtíky, též i koláče, proto spěchám krok a skok, kde se peče o překot. Když jsem šel podle Hofmanky, právě přebírali rozinky, tu jsem se v hostinci ‚u Proudů‘ zastavil, v síni stál hrnec s povidlemi, já ho překútil. Hostinský lamentí, ona spíná ruce; koupil jsem si za tři a utíkám prudec. A tak jen dále pospíchám honem sotva dechu popadaje, příběhnu k Stríbrnovem, tam jsem se ale sešpatnou potázal, když mně hospodář prázdnou díž ukázal. Tu se obrátím na nového hospodáře, ten si však naříkal, že nemá dno u díže, a tak mrzut pospíchám, k Pacholikoj utíkám. Tam, když přijdu do světnice, o jaká to metelice, selka v ruce polena kus: ‚Starej, cos to upek, samý brus!‘ Švec v koutě drží verpánek, hledí skroušeně jako beránek, a já tam stát nezůstal, abych nákou nedostal. Sypu pryč; sotva jsem však vyšel jen, příběh za mnou švícko ven, došel ke mně a na rameno mi klepe: ‚Rozumíš-li, támhle u zvonku, tam se peče,‘ spěchám tedy do čísla posledního. Tu dohoním hostinského: prkno s koláči na rameně má a za ním hoch s lucernou cupá. Vítr silně naň dotírá, šenkýř prkno silně svírá. Hoch najednou tu ‚ouha‘ houk, vždyť nám vítr čtyři koláče sfouk. Šenkýř div nad spoustou nepláče, ve sněhu když vidí koláče. Co počít as v tuto chvíli, kdyby aspoň upečené byly. Já ho nechal státi tam a pospíchám tedy k vám, nenechte mě mrznout přec, ukažte mně zadní pec. Já přeji vám, hospodáři, necht se vám všem dobře zdaří, by vám Pánbůh dal, co byste si přál, dejte pozor, ať nestane se kousek, aby nebyly spáleny nebo samý brousek. S úctou dva bez práce co rádi koláče.“ - Za čtení tohoto dopisu otevřená venku pec částečně zchladla, že bylo třeba přitopit; poněvadž pak koláče již byly dostatečně vzešlé, „přešly“ a byly pak z nich „brousky“.

To je v podstatě zvyk dělati „brusaře“. Jméno má jednak od toho, že působí „brousky“, jednak od toho, že přebrousil (přechodil) několik stavení. Byl-li někdo brusářem postižen, staral se, aby se dostal i k sousedovi. Postavení brusáře k peci se stávalo stále nesnadnějším; lidé byli ostražití, uzavírali domovní dveře, i bylo třeba veliké obratnosti, aby se to zdařilo. Dělo se to rozmanitým způsobem. Sousedé se smluvili, dva šli na návštěvu tam, kde se pekly koláče, některý šel nenápadně ven a nechal dveře pootevřené. Vpustil venku čekajícího souseda s brusářem a ten jej postavil k peci a odešel. Jindy přinesli sousedé sami malého brusáře, co by se pod kabát vešel a postavili k peci. Jiní zase postavili brusáře k domovním dveřím venku v tom domnění, že jen když u stavení stojí, brousky se napekou. Dopisy, které mívali brusáři v ruce, bývaly měněny. Jiný na př. zněl: „Pozor na brousky. Slyšeli jsme v domovině naší, že v té vážené vesnici vaší vždy po sv. Prokopu v neděli slavnou pout jste světili. Slyšeli jsme také o té věci, že koláče budete péci. I poslal mne mistr můj k vám, bych při práci pomohl vám. Všecky k tomu potřebnosti přináším vám do hojnosti, a sice kvasnice z Brusnice. Pro běl jsem byl v Miletíně a pro tvaroh v Zebíně; pro mandle

Koleda, název všeslovanský, byl od jazykozpytců i mytologů rozmanitě vykládán.

zastaví se.

z hochů žene zástup synků před sebou, kteří běží a zvoni zvonky. Kde troufají něco dostat, *Ve Slezsku v obci Slatina a Trisku* se ženou dědinou na Stědřý večer „*ovečky*“, t. j. jeden i od těch, jimž dobytek nepasou. Tyž obyčej se udržoval v Kostelci nad Vltavou.

konci mše sv., při evangeliu a po pozdvihování. Pastýřům se dostává za troubení koledy jako když svolává stádo, a druhý mu hned odpovídá. Tak střídavě vytvářejí na počátku a na místní pastýři: jeden za oltářem a druhý na kruhité vedle varhan. Zde pastýř začal troubiti, ovce na luzích betlemských. Až posud se udržuje v kostele obyčej, že troubí o pňmnoční oba *ove. Pastýř měl jako beran. Farář* (posledně P. Libický) šel za nimi. Tak se znázorňovaly farář všechny děti z chrámu i s obecním pastýřem. *Děti běhaly kolem kostela a měly jako* 19. století byl tento obyčej na *Věži u Zbratku*. Před pňmnoční mši svatou vyvedl místní *Bellemské ovečky*, starodávny obřad a zábava, nadobro již vyhynuly. Ještě počátkem *Caputa*. Tato zábava souvisí s obchůzkami máškar v době vánoční a masopustní.

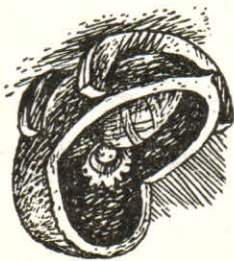
a kdekterého výroška potka, bije ho, aby pry lépe rostli než on a nebyli lni. Kikají mu šatů, vycpe se slámou a senem, na hlavu vezme řešeto a do ruky bykovec. Chodí po dědině, *Na lipenském Záhoří* na Moravě člověk malého vzrůstu vpraví se napolo do ženských

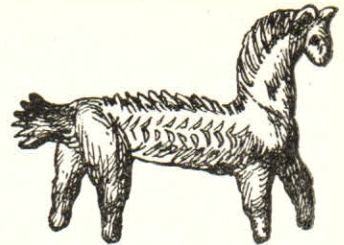
mněni, že je to skutečná osoba, zastaví vlak a přivolala zástup lidí. Znova tento brusář byl vhozen na tráti. Strojevedoucí jej spatřil a v do- Ráno na Boží hod jedna žena zpovzdálí jej vidouc povazovala jej za skutečného obšence vstávej, je tu pan inspektor!“ Nebo: Brusáře pověsili na Stědřý večer na břzu vedle cesty. jde do třídy zatápet a vidí u stolu jakéhosi pána. Běží rychle do kuchyně a volá: „Tatku, pady: Za večera dopraven byl uměle zhotovený brusář do třídy ve škole. Ráno pami řídící se změnil, po vsi přeběhne sotva jeden brusář; poslední dobou se zvyk zvrhá. Některé př- rozmanitým čárům, přičítali jim lidé i pokazení pečiva. Nyní ovšem již zvyk mizí, poměry - byla někdy na dolní křivce chleba - říkává se brousek). Není divu, že v době, kdy se věřilo nedářilo, bylo jako stlačeno, tvrdé, lid takovéhou pěťvu říká „brousky“ (i známé „tkaniče“ nebylo možno na vesnici dostati dobrých kvasníc a kdy bývala mouka špatnější. Pěťvo se Tento obyčej provádí se podnes v některých obcích na Vysoceku. Vznikl v době, kdy

dělat za stravu.“

Protuze je mnoho snehu, spokojim se s prací jakoukoliv a budu obrátí se toto přání.“ Stručný obsah jímého dopisu: „Zadám o práci. vaše chvíle. Uznajte a přijmíte to naše namáhání, jinak v opak hospodyně budete žit spokojeně, ke stáru pak děti milé sladit budou nam, všechno tento váš život bude beze všech trampot. Vy i vaše obili způsobí vám veselí. Na všem vašem počínání bude Boží požeh- Věskeren váš dobytek dvojnásobný dá vám užitek. Na poli pak by, všemohoucí Bůh a svatá Trojice štěstí, zdraví udělí vám velice. byl to mrzutý špátir. Přijmíte ty naše služby, vyplní se vaše tuž- a pro rožinky musil jsem jít do Studynky, do Vrchlabí pro papír,

Hračka z ořechnové skořápky.
„Kolebka“.

Pečivo z Valaška: jezdec na koníčku, ptáček, koníček, panna, vodní panna.

Obyčej, doložený počátkem XIV. století, kam vůbec nejdále prameny sahají, ve slovnících staročeských, v českých i latinských spisech věku XIV. a XV. celkem všude a vždy stejný: obchůzka po staveních od Štědrého večera do Nového roku, říkadla, zpěvy i hry o narození Páně, obdarování od domácích.

Za starodávna chodívali po koledě netoliko malé děti, ale také dospělejší pacholata, studenti, žáci. Koleda byla žákům v XV. až XVII. století důležitým zdrojem výživy. O vánoční koledě nosili s sebou „*děťátko*“. O koledě na Tři krále chodívali „*s hvězdou*“. Přišedše na koledu zpívali vánoční písně lidové i uměle skládané a dostávali za to dárky. U některých sousedů bývali přijati nevlídně, u některých je uláli. Po všelikých osudech a vyjednáváních byly koledy „složeny“ a místo nich placena za ně náhrada školákům i učitelům, duchovním. Pacholata však chodívala po koledě stále a zvyk ten se udržuje na venkově podnes.

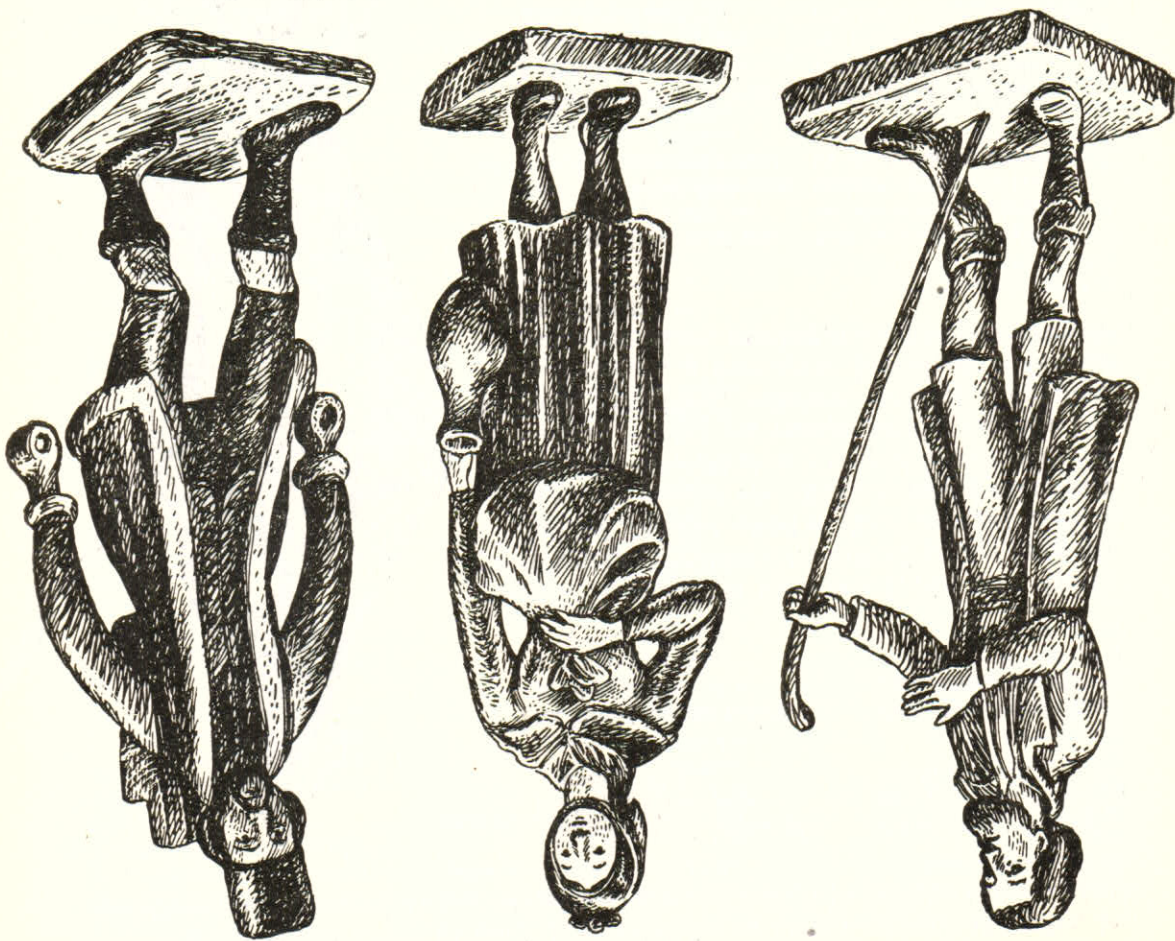
Vedle *koledy duchovenstva a žakovstva* neblaze prosluly koledy selského lidu, obvyklé totiž o vánocích schůzky, kdy za vybrané peníze kupováno společné pivo čili „*pivo kolední*“ a při pití tropeny všelijaké nezbednosti. Na sněmu na začátku XVI. století takto vyhlásili: „Těž také kolední piva aneboližto vobecní,

kteráž sobě, složíce mezi sebou peníze, v větších neb v menších počtech lidé sedlstí kupují, aby jim odpouštěno nebylo, poněvadž skrz posvícení a takový jich sňatky aneb schůze mnozí a částí svárové, mordové a jiní mnozí neřádové a hříchové proti Pánu Bohu se páší a tudy lid sedlský v rozpustilosti, k outratám, záhubě a chudobě přichází. Jestliže by se pak kdo ze všech stanov tak, jakž se svrchu píše, nezachoval a takových posvícení aneboližto společnejch piv braní dopustil,“ tomu artikul sněmovní vyměřuje přísné pokuty.

Seznáme nyní lidové koledy starého i nového původu. Ukázkou umělých koled, příležitostně složených, buďž „Koleda pacholátkům v Ředhošti na koledu r. 1566 v Kancionálu písní Nového zákona, to jest duchovních od rozličných mužů božích starých Bratří

českých i jiných k vzdělání, probuzení a potěšení církve Kristové v bázni boží složených a sebraných ku prospěchu a užitku všem věrným Čechům a Moravanům od kněze Jana Muzoffila Soběslavského, Léta Páně 1585, č. 22.“ Zpívá pry se jako Stědřý večer dnes nastal atd. „Radostný nám den nastal, aby začkum koledy dal, hospodař, hospodyně, panny, též podobně. Mýt vás pěkně prosíme a tomu se důvěříme, že nás nezahabíte, než něčím obdaríte. Stědře se k nám okažte a to sobě předně važte, že Bůh stědřého darce v dobrem býva ochrānce. Po časné bídě, strasti uvedet vás bez žalosti, kdežto jest všeho dosti, do nebeské radosti. Amen spolu zpívajíč v lásce vždy se rozmáhajíč, rcem: Bud Pán Bůh pochvalen na věky věkův. Amen.“

Figurky k jesličkám: pastýř a selka (z Erhbora), sedlák s putnou (z Ústí n. Orhel).

Starým Čechům nebylo po chuti, že se koledníků na vánoce nahrnulo až z míry, že nestačili dávat. Zarýmoval si o tom - stýskáje si - neznámý skladatel v rukopisu mikulovském:

Král Baltazar z jesliček z Přibora.

„Hospodář, otrok, dívka, pán,
každý jest byl zavázán
k úročním ořerám.

Potom čekaj i zvonka
mezi hody i středníka,
koladu připravě.

Na Štědrej den daj koladu
faráři peněžítú
a cti drahým pitím.

Neměl-lis jim peněz dáti,
musils obilím odbyti.“

Jako na Tři krále (viz 2. část této sbírky) o koledních obchůzkách rozdávali *kolední listky* tříkrálové, podobně udržel se obyčej ve století XVIII. a v první polovici věku XIX., že školáci vzácnějším hospodářům a přátelům o vánoční koledě rozdávali obrázek, vhodný pro vánoční náladu, s umělou koledou, básničkou, otištěnou obyčejně z časopisu, z kalendáře, z kancionálu. Laskavostí J. Dotřela podávám ukázkou podobných skladeb příležitostných na vánoce:

Ó, krásná dobo, svatá noc,
tys jasnější než bílý den,
tys lidstva tůžeb dětský sen,
kouzelně velká je tvá moc!

Svět zapomíná bídy své -
tvé oko zapomnělo spaní,
spěšněji ubíhá srdce tvé,
by rychleji došlo milování.

Rozestřeš křídlo nad světem
a všeliký se zjasní kraj,
a kmet je náhle dítětem
a dítě zirá v živý ráj.

Však cizím-li ti širý svět
a stojíš-li zde sám a sám,
noc svatá změní světa hled,
myšlenkám tvým dá rychlý let,

vyzrají rychle v stesky bolestnější -
a velká bolest spíš se ukonejší.
Ó, svatá noci, vítej nám.

Prostěji zaznívají naše pěkné a něžné i žertovné české koledy lidové, z nichž vybírám ukázky.

Koledy slezské

Z Pustějova:

Pasli smy ovečky v jednej dolině, ve velikem hušču
v jednej březině: ony se nam potratily a my smy
tež pobludili až ku Betlemu.

Přišli smy k Betlemu, tam panenečka
pěstuje dífatko jak andělička.

To dítě mžíka očkama, rado by do tanca,
cupe nožičkama.

No, Jeničku, no, Petříčku, složímy se na muzičku, na
švrlikanu.

Začli jim švrlikať, Josef byl stary, neuměl tancovať,
skakal bez vlady.

Komůrečka se zachvila, panenečka se rozsmila: cha-
cha, chacha, spadnul s valacha.

Ze Skalice:

Deň Božího narození: Veselte se, lude,
že nam přišel z narození vesely deň všude.
Deň paňsky, deň paňsky, vesely deň paňsky.
Anjelove se raduju, „Gloria“ zpivaju.
„Ať, co je to za novina?“ uši nachylaju.
Gloria, gloria, co to za novina? Cuže tak skočetě, co
to za příčina?

Do Betlema běželi, v huňky se odali;
tam Ježíška malinkeho v jesličkách nalezli.
Trum bum bum, trum bum bum na rohu trumběli.

Kuba s Bartkem patřili, co se to zde znači,
že se Pavel s Vavřinem tak vesele roči:
Volali, pytali, co to za novina? Cuže tak skočetě, co
to za příčina?

Matysek od radosti převrotil kozelka,
a Petrovi se syrem odpadla kobelka,
a Jan se Simunem hajduka skokali,
z narození dífatka tak se radovali.

Nuže, i vy, male ditky, vesele zpivejtě,
Panu Bohu všemocnemu čest a chvalu vzdejtě!
Třas, třas, rukami traskojtě! Cup, cup, nohami
cupkojtě!

Organista na organoch něch vesele hraje,
cimbalista na bumberku něch tež přibijaje!
Bum, bum, něch tež přibijaje!

A slaviček, maly floček, něch vesele zpivo
a vrubelek se síhelkem něch se k tomu mivo!
Cr, cr, něch se k tomu mivo!

Nuže, i vy, mladi, staři, nizko se klonějte,
šive brady i s glovami k zemi nachylejtě!
Tak, tak, o, naš mily Paně! Něž se num,
něch se vum všekno dobře staně!

Z Kravař:

Pohleď, pohleď, co se sviči,
přes zeleny kopec,
ty ovečky běhaju,
přes potůček skakaju.
Aha pity aha pity,
k Betlemu spichaju.

A cuž vy tež daruječe,
vy, paně hospodař?
Ja daruju klobasu,
tříkrat se s ňum opašu.
A to temu Ježíškovi,
to ja mu doněsu.

A cuž vy tež daruječe,
vy, pani hospodyn?
Ja daruju plenečky
a zlate peřinečky,
a to temu Ježíškovi
do tej kolibečky.

A cuž vy tež daruječe,
vy, švarne dževuchy?
My darujem věneček
a zlaty prsteneček.
A to temu Ježíškovi
do jeho jesliček.

A cuž vy tež daruječe,
vy, pani synové?
My darujem voničku
ze zlateho hřebičku,
a to temu Ježíškovi
pro jeho mačičku.

*

*Ščastička, ščastivcovati, koloda se štěstím na Moravě a ve Slezsku. Na Valaších na Štědrý den po večeri přinese čeledín z lesa „ščastičku“, jedlovou větvičku o třech vrškách, a vstříčí ji do hnoje. Časně ráno před jitřní jde děvečka na potok, nabere tříkrát proti proudu vody („jordanky“), vezme „ščastičku“ a namáčeje ji ve vodě kroupi všecky domáci, když ještě leží takto říkáje: „Pochválem bud Jezis Kristus. Pambu vám dať dobrý den, vyš vodička lež (než) ohně.“ Potom ščastikuje jako na Štědrý den. Tu všichni povstávají, „jordanku“ vylejá na misu, do ní si vloží každý po penízi a pak se umývají. Potom jde děvečka s vodou do chléva a do ovcírny, kroupic dobytek a ščastikuje i jemu. Ščastička se pak rozčesne ve tři, jeden vršek se vstříčí pod poval (strop) v jizbě, druhý ve chlévě a třetí v ovcírně, kde zůstanou rok. V *Masňovkách u Znojma* chlapci jdouce po kolede nosí *ščestí*, t. j. prut z břízy nebo z chvojky utřiznutý, strčený do hrnce, na němž jsou nasrčeny jablka, kadlátky, hrách, kousky ze sukna na způsob rúžence. Dole utvoří chlév, do něhož dávají změti, t. štěpový mech, a do jestli pokládají dětátko a k němu houbičku. Jdouce pak zpívají nářevem podobným kolodě:*

at se s nima podělím.

daťe nam tři nebo štyry,

bo se zbijem kolem něho,

Nědavaťe nam jednoho,

byste nam tež mohli dat.

diťe vy jich přebírat,

hniju vam tam jabka hrubě,

Panimamo, na tym srubě

*

snad num do tež s jeden gros - koloda.

Pambu mu jich tež naspoř - koloda.

Břinko sobě tolarem - koloda,

Pan sedi za stolem - koloda,

pana sobě hledame - koloda,

Šulome se, šulome se - koloda.

Ze Sedlišť u Frydku:

Hej kolodal!

Vlk dobyva, nic mu nepřibýva.

Hej kolodal!

Liska sadze, pecenecky hadze.

Hej kolodal!

Huš sedlata škridlem pec vyměta.

Hej kolodal!

Kočka mši, kocour vodu noši.

Hej kolodal!

Baran veze ze mlýna na voze.

Hej kolodal!

Dva kaploni v stodole mlotili.

Hej kolodal!

Dva strnadli v povětrí litali.

Z Frydku:

Z Nepřelachovic:

esli ty nom kolodicku hotuješ?

O, hospodoti, čo děláš ti čuješ,

je-li doma ten hospodot ti není?

Pana Boha i Panenku Mariji,

a vzal sobě Pana Krista na pomoc.

Chodil Štěpan po kolede celnu noc

Z Janovic:

nevidiš ptacka - křepelca.

budu zimy, prašat, metelca,

budu mrznut vsudy všecke vody;

A ja se narodim v ty vanočne hody;

budu kvitnut vsudy všecke květa.

Ty se zrodíš Jana pozděj v letach,

z tej Marije, z tej Panenky čiste!

Zavítaj juž, Pane Jezu Kriste,

by ja mohla Pana porodit!

„Kerak by to mohlo byti,

maš porodit Pana Jezu Krista.“

že si Ty ta Panenečka čista,

a proroci zdavna prorokuju,

O Tobě tam lude povědaju

bo ja sem tam včera rano byla.

„Nechud ty tam, sestřičko ma mila,

„A ja idu, sestro, do kostela.“

„Kaj to iděš, sestřičko ma mila?“

Potkala ju tam svata Alžběta.

posluCHATi mše svate, nešpora.

Šla Marija z rana do kostela,

Ščestí, zdraví, pokoj svatý
vinšujeme vám,
napřed pánům hospodářům
a potom dítkám.

Z daleka se vedeme,
novinu vám neseme,
co se stalo, přihodilo
v městě Betlemě.

Narodilo se tam dítě,
leží na seně.

Narodil se tam Spasitel,
posílá mě k vám,
udělte mu koledničku
a já mu ji dám.

Chlebička nechce bráti,
nakrmila ho máti;
pár dukátů na žemličku
máte poslati.

*

Vinšujem vám ščestí, zdraví,
svate Boží požehnani.
Požehnani toho domu,
co dobreho, všecko k tomu.

Nesem vám dobrou novinu,
dal Pan Bůh šťastnu hodinu,
Panna syna porodila,
panenství neporušila.

Porodila ho v Betlemě,
mezi hovady na seně,

Duchem svatým ho počala,
nynej, nynej mu zpívala.

Zpívali jemu anděle
svate písničky vesele.
Daj vám ščestí, mili pani,
ať se vam na koně daří.*

*Variant:

Nejprv, pane hospodáři,
ať se voli, ovce daří;
co ste prodali z stodoly,
dejte groš, dva do toboly.

Ten rok velmi šťastný bude,
obrodí se vám cibule,
křen, mrkev i sladké zelí,
řepa, ředkev s petruželí.

Obrodí se vám pšenice,
ječmen, žito i jařice,
naplní se vám stodola,
zaraduje se tobola.

Proto nás tu nezdržujte,
spěšně váček rozvazujte.
A již písničku zavírám,
poberu se od vás jinam.

A vam, paní hospodyně,
ať se vam daří na svině,
a ať mate kravy dojne
a po nich užítky hojne.

Kravy se budu těliti,
svině se budu prasiti,
Kury, husy budu něsti,
buděťe mět všeho dosti.

Kera je dobra matička,
da nam kusek makovnička
a da nam toho kolače,
ať nam to dítě něplače.

Kery poctivy mladěněc
da nam groš česky na věnec;
Eslí nam da o groš více,
to buděm mět na střevice.

Kery nam nic něchce dati,
ten peníze s miškem ztrati
a dostaně zlu odměnu,
škaredu dudlavu ženu.
Zla žena je đura v střeše,
a dy přší, všudy teče.

Kera poctiva děvečka
da groš bily do pytlíčka,
eslí nam da o groš více,
to buděm mět na střevice.

Kera nam nic nechce dati,
ta se němíni vdavati
a dostaně zleho muže,
co z ni budě dřiti kuže.

Amen, amen, ať se staně,
ať se nam to nědostaně,
takoveho zleho muže,
ať nam nědře naše kuže.

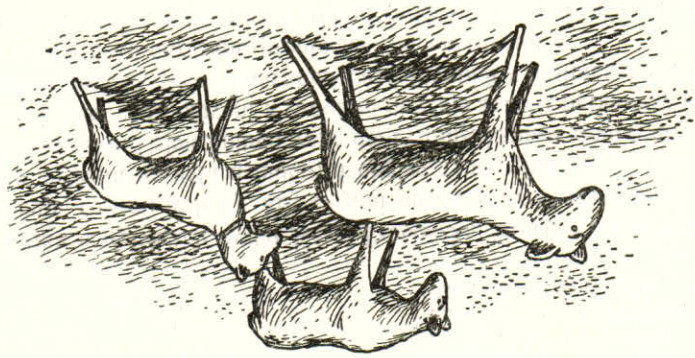
Se „ščestím“ na Opavsku a v býv. prus. Slezsku nechodí, té radosti okoušejí jen chudobné děti na českém Těšinsku. V Janovicích nás poučili chlapci, jak se „ščestí“ dělá. Z jedle se nařeže halouzek, „četena“ zvaných, a to takových, aby prostřední delší větévka a dvě proti sobě urostlé ratolesti měly podobu kříže. Když se nosí, praví se jim „vinše“. V Dobré „ščestí“ jest mnohem nádherněji vypraveno, má více halouzek, obyčejně pět, uprostřed se upevní obrázek a kolem něho věnec z papírových růží. Též na větvích je vidět papírové pentle. Ščestí rozdávají se též na Nový rok. V rozlehlých osadách, jako na př. na Morávce, se dostávají se ščestím kolem 3. až 4. hodiny ranní. Když vejdou do jizby, každý vinšuje zvlášť: „Vinšujem vám ščestí, zdraví na tento Novy rok, abystě dočkali Krista Pana napřesrok, ale ni napřesrok, ale na delší čase, co od Boha žodatě, aby vam to Pambu dol, sto kop žita do sto-

doly, sto tolarů do komory, s menšími hříehami a větou radostu, do pokladnice čtyry tisíce a k tomu ještě více, statku rozmožení, hříehů odpuštění, a po smrti kralovství nebeské.“
 Dítky bývají podělovány za štěstí a vinšování penězi, ovoem, chlebem atd.

Děti v Čechách *chodívají se šěstím* na Stědřý den a Nový rok. Kolody českých dětí shodují se skoro doslovně s popěvkou a říkadly dětí moravských a slezských při šťastkování. Upozornil na pr. Frant. Rosulek z Pardubic, jak bába z Mělie chodíc na *Přeloučsku* s obrázky, s proutkem, s betlemem, zvířala obdobe, jako jsme již poznali šťastkování.

„Štěstí, zdraví, pokoj svatý
 vlnšujeme vám.
 Nejprv pánu hospodáři,
 pak vaším dítkám.
 Zdaleka k vám jedeme,
 noviny vám neseme,
 co se nám jest narodilo
 v městě Betlemě.
 Pěkně prosím, obvyďte mne,
 nemám tu kdy stát,
 vždýt já musím do Betlema
 dítko kolebat.
 To dítko jest bohaty,
 ono vám to zaplatí,
 až se budete po smrti
 s ním radovati.“

Pěkně prosím, obvyďte mne,
 nemám tu kdy stát,
 vždýt já musím do Betlema
 dítko kolebat.
 To dítko jest bohaty,
 ono vám to zaplatí,
 až se budete po smrti
 s ním radovati.“

Ovčky z Voellkova betlemu z moutné prase.

I volá na konec a vyhrožuje peklem těm, kdož se nepolepší:

„Nebožátka, ostavte se,
dlouhého hřebľa zbavte se:
pro jediné dlouhé hřeblo
musí tvá duše jíti v peklo!“

II.

Spor s pražskými šenkýři pivními

Šenkýři v Starém Městě pražském dlouho vedli si nevěrně. Šálili a šidili pány „nákladníky pív vaření“. Nabrali od nich piva plno, prodali, ale – neplatili. Vznikaly hádky, vznikaly soudy. Konec konců, když už nebylo míry ani konce šalbám lstivých šenkýřů, došli si ke konci roku 1629 páni starší nákladníci pív vaření ve jménu a na místě celého počestného pořádku nákladnického na radnici a pokorně žádali za přispění pana purgmistra i pány, žádali a nemálo sobě stěžovali:¹ „kterak prý šenkýři pivní, když jim piva na ouvěrek vystavují a s nimi o ně jisté smlouvy činí, přijmouce od nich k vyšenkování bílá i ječná piva, na kteréž náklad veliký věsti a cožkoliv k té živnosti zapotřebí hotovými penězi platiti musí: když jim platili mají, divných ouskokuov, obmysluov a forteluov v tom užívají, takže za časté páni nákladníci o svý vlastní statek s nimi šenkýři se souditi přinuceni byli, a majíce za piva již stržená za sebou jich vlastní peníze, z nich náklad na soudy činiti a svou urputností a tvrdošijností až na vrch právo vedli, a když i vrchním právem přemoženi byli, zase jiných gryfův se chytili. Někteří sobě comissi místo executi jednávali, jiní přímluv u vzáctných a poctivých lidí hledali, někteří zvláště muži i do vězení se stavěli a pod tím manželky jejich předce živnost v domích pánův nákladníkův svobodně provozovali a takovým svým obmyslem některé z pánův nákladníkův do veliké škody a záhuby přivedli.“

Dále starší páni nákladníci hartusili na to zle, že mnozí opouští svá řemesla a chutě dávají se na šenkýřství, vědouce, že jim to vynese více nežli námaha při robotné práci svého bývalého řemesla. Tím však páni nákladníci doznávají újmy a škody – šenkýři zatím bohatnou a tyjí z peněz stržených za pivo nezaplacené sládkům. I žádali snažně zástupci pořádku nákladnického, „aby takoví velicí neřádové na újmu a škodu živnosti jich se roztahující ... byli přetrženi a nadepsaní šenkýři pod správu pánův starších nákladníkův piva vaření byli uvedeni“.

Páni na radnici přisvědčili stížnosti. Sami že to spatřují, kterak pivní šenkýři s pány nákladníky „tak neupřímně a nespravedlivě zachází, u nich se na sta i více dluží, jim platiti nechťi“. Vydali proto zvláštní artikule, kterými budoucně mají se

¹ Zápis o tom v knize archivu král. města Prahy, čís. 994, l. 210–212, odkudž jsou vypisována místa v uvozovkách v tomto článku.

šenkýři vzdycky říditi. Artikule ty jsou pro poznání poměru mezi sládky a šenkýři staročeskými velice charakteristické. Dopodrobna laskavý ctoucí tu pozná, jak to bývalo za starých času.

Nejdříve šlo o zamezení zlořádu, když se do pořádku šenkýřského dral každý, zejména ten, kdo nechtěl své řemeslo provozovati. Ustanoveno „předně a nejprve, aby všickni šenkýři pivní, kteříž na ten čas od pánův outředníkův šestipanských přijati jsou, listy svého poctivého na svět zplomeni, jako i vejhostm, před nimi složili a ukázali, při té živnosti, jestliže se tak, jakž následující artikulové ukazují, chovati budou, byli zanechani. Však aby jména jich páni starší nákladníci do svých regis-ter pilně poznamenali, jako také i jejích zachovaci listy i vejhosty viděli a spatřili. A kdyžby budoucně kterýžkoli za šenkýře přijat býti měl, to aby se s jistým vědomím pánův nákladníkův, za kteréhož se oni primluviti mají, stalo. List pak jeho zachovaci aby od pánův outředníkův byl přijmán.“ O tom že již dříve bylo ustanoveno.

Voleni „starších“ šenkýřův bylo podroběno vlivu páni nákladníku. Zapsáno v ten rozum: „Co se pak svolení starších šenkýřův dotýče, kdyžby ti koliv obnoveni býti měli, poněvadž páni starší nákladníci jich nejlépe povědomi jsou, když se takovi voliti mají, tehdý aby páni starší nákladníci dvě osoby z prostředku svého do outřadu šestipanského se dali najíti, a tu se pány outředníky šestipanskými starší šenkýře voliti a jim povinnost společně vydati.“

Pak vydan artikl, aby se šenkýř postaral o rukojmě svého dluhu za pivo. Arti-kl sestaven jest opatrně. Ručiti měly za šenkýře osoby dvě. Abychom neseřteli původního pelu s jadrně řeci staročeské, bud zde uveden ohen artikl v původ-ním znění: „Poněvadž v předním artikuli strany listův skládání jisté vyměření jest učiněno, při čemž se toho zcela a zouplna zanechává, nicméně kterýkoliv šen-kyř budoucně od kteréhokoliv nákladníka pivo bud bílé, aneb ječné na ouvěrek a smlouvu bráti a za ně teprva na termíny pláti chtěl, aby při outřadě pánův starších nákladníkův dva hodnověrně a usedlé rukojmě, že ihned po vydání a vyšenkování piv od kteréhokoliv nákladníka vzaty, beze vsi vejmluvy zaplatiti chce, postaviti povinen byl.“

Následující odstavec týká se toho, že šenkýři nemají žádati nijakých darů od nákladníka. Zmínil jsem se o tom v I. článku (str. 82) a otisknuli zmíněný arti-kl. Který nákladník proti tomu jednal, dával šenkýři dvacátý sud anebo jiné dary, byl přisně pokutován. Pokazdē musil dáti 10 kop grošu míšenských.

Další stat, aby šenkýři piva nefalšovali ředinou apod., otisknuli jsme také v předchozí stati na str. 11.

Kromě všeho jiného dopouštěli se šenkýři podvodu asi tím způsobem, že jsouce dlužni jednomu, šli prostě k jinému a tam zase na dluh brali. Pak šidili jed-noho i druhého. Tomu zabráněno artikulem pátým docela přirozeně. Zaplat, co jsi dlužen, a pak můžeš bráti pivo na dluh u jiného. Doslavně po staročesku: „Který by šenkýř spustce se jednoho pána nákladníka od jiného piva bráti by chtěl, ten neprodleně aby dluh předešlému nákladníku zaplatil a dokavadž by nezaplatil,

žádný z nákladníkův pod pokutou vejš oznámenou jemu aby piv nevystavoval, dokudž by cedulky aneb kvitanci o spokojení prvnějšího pana věřitele svého neukazoval.“

Přesně stanoveno potom, aby vždy cena byla spravedlivě vyměřena a vyměření to aby bylo vyvěšeno na dveřích radnice. „Poněvadž prý rozdílne vedle běhu lacičnosti a drahoty pivo se posazuje, páni ouředníci šestipanští s pány staršími nákladníky, zač by žejdlík aneb pintu dávatí měli, dle náležitého rozvržení jim šenkýřům saditi mají, obzvláště pak piva ječná, na ležení svařená, odkudž největší neřádové a naříkání od lidu se dějí, podobným způsobem páni ouředníci šestipanští s pány staršími jim míry hodné a spravedlivé vydatí, zač by žejdlík aneb pintu dávatí měli, saditi na potomní časy povinni budou. Kterážto míra jedna za pány ouředníky šestipanskými a druhá za staršími nákladníky zůstati má a po každém sazení piva, po čem žejdlík, pinta bílého a ječného piva se šenkovati bude, to aby na tabulce napsáno a na dveře domu rathouského přivěšeno bylo. A pokudž se u některého z šenkýřův menší aneb zfalšovaná míra našla, ten 2 kopy grošův českých pokuty do pořádku nákladnického složití povinen bude.“

To vše platí o šenkýřích domácích. Šenkýřům cizím nesměli páni nákladníci piva svěřovati. Bylo přísně určeno: „Co se pak šenkýřův cizích dotýče, poněvadž oni žádného jha spolu s zdejšími netrpí, obecních povinností nevykonávají, tomu žádnému od žádného z pánův nákladníkův piva na ležení dávatí dopuštěno pod propadnutím téhož piva býti nemá.“

V krčmách tropeny zlořády druhu rozličného, pitky nemírné, svády, rvačky apod. Proti nepočestnosti namířen sedmý artikul. Ustanoveno v ten rozum: „Žádný z šenkýřův aneb šenkýřek čeládky pro jisté osoby při šenku podezřelé, lehké, Boha i všeho studu prázdne trpěti, jim hanebných hříchů, oplzlostí, pročež Pán Bůh hrozné pomsty dopouští, přehlížeti a povolovati nemá, což se jim vysoce zapovídá, a pokudž by na kterého co tomu nejmenšího podobného uznáno bylo, ihned té a takové živnosti zbaven býti má.“

Konečně jednáno o šenkýřích židovských. Aby jejich šalby byly přetrženy, ustanoveno v osmém odstavci: „Co se židovských šenkýřův dotýče, poněvadž skrze nepovědomost jich mnozí z pánův nákladníkův k velikým škodám přicházejí, pročež aby také jmény svými v povědomost knih pořádku jich zapsáni zůstávali, obzvláště proto, že manželky jich, když který z nich z světa schází, statka a piv jim od nich svěřených účastni jsouce, divnými ouskoky registrům, vrubům a dluhům odpírají.“ Všelijaké výmluvy mají a platiti nechťí. Proto bylo zase potřeba, aby za šenkýře žida ručil jiný a sice starší židé aby se za něho přimlouvali. Teprve potom mohl žid bráti pivo od nákladníka.

Všecky oznámené artikule páni na radnici schváliti, „ratifikovati“ a povoliti ráčili, aby byly zapsány do městských knih. Tak se stalo dne 20. listopadu leta Páně 1629.

Zdálo by se, že artikule, tak přesně vyměřené, učinily konec svárům a soudům mezi pivnými šenkýři a pány nákladníky piv vaření. Není tomu tak. Znova vznikly

neshody, dobrý řád porušen a znova páni nákladníci šli na radnici pro nové vyměření artikulu. Natřikli zase, že mnoho šenkýřů jsou „nevědění, fortelní a obmyslní a neradí platit osoby.“ Purkmistr a páni opět přísvedčili a vydány doplnky artikulu předešlých, aby bylo vyhověno stesku a nátku pánů nákladníků. Jaké to stesky byly a jaké pak vydané artikule, povíme dodatkem laskavým čtenářům.

Letá Páně 1633 zapisuje pisar do knih staroměstských nové řady pro pívni šenkýře.¹ „Došli totiž znova páni starší nákladníci piv varení na radnici a, jak v líčení předechozím zmínka učiněna, znova prosili za přispění. Pověděli obsírně, kterak byly vydány artikule, jak by nadjmenovani šenkýři pívni v dobrem řádu zdržovani byli artikule ty však zle pry jsou vykládány, takže místo shody a pořádku děje se neporádek horší než dříve bývalo. Slo tu o *úřednický šestipanský*. Počestný pořádek nákladníků piv varení žaloval v ten rozum: „Páni úředníci šestipanskí nad týmiž šenkýři pívnymi větší správu a jurisdikci sobě pokládají a osobují, týmž šenkýřům, aby jim osob pořádku šenkýřskému nepřivítělených, kteriž živnost šenku pívneho vedou, poznamenanych nedávali, zbraňuji, a aby k starším nákladníkům v řadných svých potřebách mimo dlouhy za piva se neútkali, zapoví dají, takže tíž šenkýři pívni tou příčinou v horším než prv řádu zůstávají.“

Zadali páni nákladníci piv varení se vši náležitou uctivostí a na místě celého pořádku nákladnického, aby z instrukci (srovn. obsírně na str. 15 a další) první a druhé artikul napravili a je pánům starším nákladníkům a pánům úředníkům šestipanským vysvětliti ráčili, „tak aby šenkýři pívni z správy pánův úředníkuv šestipanských, kterou sobě tak nad nima před pány staršími nákladníky jmíti pokládají, vyňati a jim starším nákladníkům vlastně pod správu a jurisdikci uvedeni býti mohli.“

Budoucně aby pívni šenkýři ve svých potřebách a obchodech byli povinni se utkati toliko k pánům starším nákladníkům. Ustanovení toto „pro uvarování všelijakých konfusi a roztržitostí“ zevrubně pak vloženo. Podrobnostmi nemáme laskavěho čtenáře unavovati.

Měli páni nákladníci na srdci ještě jinou věc. *Salby šenkýřů* nepřestaly ani po vyměření artikulu roku 1629. Někteří z nich, jak žalují nákladníci, jsou osoby nevědné. Nákladníci jsou nuceni s nimi se souditi ještě za všecku svou ochotu. „Mnozi neřádově a zjiřeni povstává a takových všech případnosti do tohoto artikule pro ouskoky, obmyslnost a chytrost lidskou vložiti a zameziti možné není, poněvadž lidé sobě rozličnými spůsoby škodi a ubližují.“ Aby tomu konec byl učiněn, ustanoveno doslovně: „Kterýkoliv šenkýř budoucně od kteréhokoliv pána nákladníka pivo ječně na vaty a na ležení, na ouvěrek a smlouvu bráti chtěl, aby při úradě pánů starších nákladníků dva hodnověrně a usedle rukojmě, na nichž by nákladník přestal, že ihned po vydání takového piva od kteréhokoliv nákladníka vzatého, beze vsi vejmluvy, ouskoku a fortelu zaplatiti chce, postaviti byl povinen

Z dějin piva a pivovarnictví v zemích českých

tak, aby takoví neřádrové přestali, šenkýři pivní v hrůzi a upřímnosti k pánům nákladníkům zdržování a páni nákladníci tak často, jakž se prve dalo, k velkým škodám přivozování nebyli.“

Tak bylo zapsáno do staroměstské knihy dne 28. března roku 1633. Pivní šenkýři byli nuceni řídit se nově stanovenými řády, kteréž páni nákladníci pro zamezení šalby a podvodu dali si potvrditi od purkmistra a pánů na radnici.

III. Stáří českého piva

Staré zprávy o tom, že v Čechách pivo odedávna bylo vařeno, na četných místech v této řadě článkův uvedeme. Tuto chceme upozorniti zejména laskavé čtenáře odborníky, že stáří českého piva možná dokázati z dávných názvů pivovarnických. Je to nájisto závažné svědectví, přibírá-li již ve století XIV. slovníkár staročeský do své snůšky slov tehdejších původní české názvy z oboru pivovarského. Názvů těch jistě nemohl si jen tak ledabyly vymysleti a z čista jasna je zapsati z rozumu vlastního. Byly tehda patrně všeobecně již známy a rozšířeny. Kolovaly po českých vlastech jako ustálené pivovarské názvy technické. Přibírá-li je již ve věku XIV. slovníkár do své sbírky, usuzujeme docela přirozeně a správně, že názvy ty jsou starší, že vznikly dříve, než je slovníkár teprve z úst souvěkých sladovníkův zaznamenává mezi jiná česká slova. Je nám tudíž několik těch slov, od něho zapsaných, vzácným a bezpečným svědectvím, že české pivovarnictví sahá svým původem do dob dávných.

Názvy, o nichž tu psáno, jsou zaznamenány ve slovníku Bohemáři (*Zbírka nej-dávnějších slovníků*, str. 34) zároveň s latinskými názvy souznačnými. Jsou to jména podnes většinou dobře známá: *pivo* – *břečka* – *nákvasa* – *spolné* – *nálevka* – *čep* – *čbán* – *sud* – *slad* – *ozdnice* – *pivovár* – *mláto* – *chmel* – *droždíe*.

S důrazem dlužno vytknouti, že uvedené názvy nejsou názvy poněmčilé, z němčiny upravené, nýbrž názvy ryze domácí. To zasluhuje bližšího povšimnutí, zasluhuje úvahy v tom rozumu, že jsou-li to názvy domácí české, že i výroba, způsob vaření piva byl domácí, český, nikoli podle vzoru cizího, jak by tomu svědčily názvy zněmčilé. Těch tu není.

Názvy české dlouho se udržují v neporušenosti. V rozvoji časovém ovšem přibývá leckterý název cizí, ale většina starodávných jmen se udržuje.

Zajdiž s námi laskavý čtenář r. 1588 do pivovaru roudnického. Průvodcem bude nám inventář z téhož roku, uložený v *archivu třeboňském*. Stojí tu „pánve velké, kád' mlátní s dvěma vobruči železnými, kád' odlévací s 2 vobruči železnými“, je tu „sypnův nových i starých 23, kozlíky do hvozdu dva“, „okovy vokované“, „žokův na chmel 5, pytlův 56, povozy k spouštění piv, hubatky k odlívání piva“ atd. Vedle českých názvů setkáváme se tu však také s názvy cizími. Zapsán je totiž v inventáři „firšit novej, starej firšit“, „štychel velký“, „štychle malý 2“.

Chmelovina staročeská, jak jsme toho doklady již uvedli, byla výborná, chutná. Není potom divu, že sladovníci jsouce u pramene, u sudů, načepovali si do korbele a zavdávali si, popíjeli někdy až z míry, až to hospodáři nebylo valně vhod. K sladovníkům někdy přidružili se darmochlebové a pili s nimi. Vznikaly odtud leccjaké zlořády, hlavně proto, že povaleči pak rádi a ze zvyku do pivovarů zacházeli a někdy se zde ukrývali. Konečně učiněna přítrž tomu. Sešli se páni starší nákladníků piv vaření a s dorozuměním s purkmistrem vydali přísný zákaz nemírného pití po pivovarech. Zápověď ta dí v ten rozum: „Jakož předešle skrze neřádné a nesmírné pití v pivovářích mistři a pomahačové s čeládkou obchodníka piva vaření na škodu všech spolubratruov a nákladníkuov s rozličnou sběří i stupky (tj. tuláky, zahaleči) nesmírně a mnoho piva vypíjeli a pod tím mnohé zhoubce a škůdce všeho města přechovávali a skrze to mnozí se v týchž pivovářích, právu proviníc, ukrejvali, skrze to zahalečův přibejvalo, nad čímž pan purgmistr a páni tolikéž i páni starší i všickni spolubratři piva vaření nemalou stížnost majíce, aby se toho více na budoucí časy uvarovati mohli, takto jsou se předně páni starší i všickni nákladníci piva vaření o to ve spolek snesli a za dobré i slušné, spravedlivé mezi sebou uvážili, aby při každém varu piva bílého starého i hořkého nic více piva bílého nevypíjeli nežli za 15 grošů miš., a to i s čeládkou nákladníkovou piva vaření, totižto starším sladovníkem a mládkem, když pivo vaří.“

VI.

Štědrovečerní dárky šenkýřkám zapovídány

Dávati „štědrého večera“ je prastarý zvyk. Jako podnes, tak již za dávných dob bylo obyčejem, že vedle přátel také ti, kdož spolu měli svazky vzájemné, obchodní, dávali si před hodem vánočním dárky. Sladovníci staročeští dávali dary šenkýřkám, které od nich piva odbíraly. Darování podobné bylo tak rozšířené, že na začátku století XVI. najednou v zápisech sladovnických (kniha archivu král. města Prahy, čís. 343, l. 40) čteme o tom, kterak se sladovníci usnesli, aby budoucně bylo dočista upuštěno od podobných štědrovečerních darů. Čtoucí bezděky tu vzpomene poměrů nynějších a nynějších usnesení, že ti a ti ochodníci odběratelům darů na štědrý den dávati nebudou. Usnášeli se v týž rozum již za starých časů sladovníci, jak svědčí tento zápis:

„Buožího leta tisícího pětistého pátého stalo se svolení všeho řemesla sladovnického a obchodu toho, v outerý po svatém Mikuláši u Jana Knechta, aby žádný soused k Vánocům nedával štědrého večera nic šenkýřkám buďto kúr, anebo húsci (housek) anebo cožkoli. Pakli by se kdo toho dopustil, ten aby beze všeho odporu pánuom starším kopu grošů českých pokuty položil.“

Zapsal to písař v knihu. Psáno to bylo, ale sladovníci se tím neřídili. Když nesměli dávati dárků k Vánocům, vynahradili to šenkýřkám o Velikonocích a rozdali jim plno a plno věcí. Páni starší věc rozvážili a dospěli toho úsudku, že v onom zápisu

o středověkých darech zapomenuli dodat, kterak také velikonocní dary nejsou dovoleny. Sešli se znova, porokovali, poseděli a pisar napsal nové usnesení do knihy: „Leta od narozeni Syna Buozího, tisício pětistého sedmého svolení všeho řemesla sladovnického stalo se v neděli před sv. Fabianem takové v domu Jana Knechta při přítomnosti pana Vita Forybneho a pana Simona Sekery, ouřednickuov krále J. Msti, pana našeho milostivého, aby žádný soused netořlko k Vánocem, ale ani k Veliké noci kůr, vajec, dřev, koledy neb cožkoliv nedával, tím chtě sobě šenkýřku před jinými vykúpit. Pakli by kdo přes toto svolení učinil, ten aby pánům starším do cechu kopu grošu českých pokuty položil.“

VII.

Jak sladovníci svym pánům věrnost přisahali

Bezděky jsem se zadumal a zamysli, pročtaje na listech knihy archivu král. města Prahy čís. 343, I. 19 ad. formule přisah počtivého pořádku sladovnického. Představil jsem si v duchu, jak před vážným shrómážděním cechovním předstupuji stam, bujari sladovníci a zvučně svou přisahu odřikávají. Zdalo se mi, že písmeny na vetchých listech knihy starodávne oživuji a jadrná slova staročeská že posloučam ve ctihodném sboru pánů starších nákladníků piva vateri.

Pokynuli pání *starším mistrům a starším tovaryšům*. Tito uctivě předstupjice, slibovali věrnou službu těmto slovy, jak je pisar poznamenal v oznámeně již knize archivu prazského: „Přisaháme Panu Bohu, Panně Mariji i všem svatým, pánům starším nákladníkům piv vateri Starého Města prazského, nynějším i budoucím i všemu pořádku sladovnickému, že v této povinnosti, jsouce za starší mistry a tovaryše voleni, chceme předně cti a chvaly Boží vyhledávat i rády, od pánův starších nám vydané, v ochraně mti, nad tím nade všim, což spravdivého jest v řádích, upřimně s tejností toho všeho zachovajic se v těchto věcech jak bohatému, tak chudému věrně, právě, spravdivě činiti a co dále k naší povinnosti nálezi, ve všem tom připovidáme, upřimně se chovati, toho jináče neciniti pro přizeň i nepřizeň ani pro dary ani pro žádnú vymyšlenou věc. Tak nám toho dopomáhej Pan Buoh všemohouci, Panna Marija i všichni svati. Amen.“

Domluvili. Pání starší nákladníci ještě cosi mezi sebou porokovali a předstupjice *měříč chmele*, aby přisahal, že se bude chovati řádně, spravdivě. Věrnost svou zaručuje touto obvyklou přisahou: „Přisahám Panu Bohu, všem svatým, pánu purg-mistru, pánům, pánům úředníkům úradu šestipanského, pánům starším nákladníkům piva vateri i vši obci Starého Města prazského, že tento úrad, kterému sem povolán, měřeni chmele, chci věrně, právě, upřimně věsti, k chudému i bohatému podle miry vydané a vykázané spravdivě i povolně všelijak se chovati, lidi v platu od měřeni nepřetahovati a upřimnost, též spravdivlost při měřeni zachovávat i a toho jinak neciniti pro přizeň ani pro nepřizeň, pro dary, ani pro žádnou jinou věc. Toho mi dopomáhej Pan Buoh všemohouci i všichni svati. Amen.“